

ZIJA ÇELA

**Gjaku i
dallëndyshe**

BIBLIOTEKA

roman

2/11/51
C 37
45912

45912
AR

45912

Në tren.

Në tren

Me t'u nisur treni, ai filloi të më rrëfente.

Dasma u bë në oborr, ndërsa vrasja në rrugë. Nuk mund të thuash që ishte vrasja e parë, sepse e para kishte ndodhur në tarracën e oborrit. Veçse, në të dyja rastet, u vra i njëjti Kristo, Kristo Kubati i fshatit Bardhgolem.

Herën e parë ai u vra ndanë tryezës së pi-jeve dhe të gjithë e pamë se atë e qëlloi Çonda. Kur e vunë kufomën në karrocë dhe e nisën për në zyrën e këshillit, me mend ne i kishim dhënë lamtumirën Kristos. Po në rrugë ndodhi mrekullia dhe Kristoja u ringjall. Siç ishte i shtrirë në shpinë, ai u ngrit ndenjtur duke u kapur në parmakët e karrocës, pastaj brofi më këmbë. Të gjithë e dëgjuaam se kujt i thirri, të gjithë e pamë kur filloi të shkujdej dhe, pak nga pak,

kuptuam se po qeshte me të madhe. Tamam në atë çast e qëlluan për herë të dytë dhe kësaj radhe Kristoja nuk mundi të bënte më shaka: plumbin e kishte marrë në shpatull. Po atë mbrëmje, në dafrungën e dasmës, ai kishte kënduar: «Nuk dua të më mbyllësh në zemrën tënde.»

Vrasja tjetër ndodhi rreth një orë më vonë. Ajo u bë në dhomën e dhëndrit, por pa praninë e tij. Madje, pa praninë e asnjë dëshmitari të dukshëm. Ishte një vetëvrasje. Kur po vente për t'u mbyllur në dhomë, Çonda më kaloi pranë, fare pranë dhe, më pas, doktor Zhavelloja më tha: «Të iku nga duart, qyqar!» Fjalën e fundit gjithmonë e kam mbajtur për vete, sado që kurrë nuk kam qenë i sigurt në u tha «qyqar» për mua apo «qyqari» për të vdekurin. Ai përcaktim Çondës nuk i shkonte, ndërsa mua më duhej të pranoja se isha treguar i ngathët. Por as nëpër mend...

Kështu si flet ti, e ndërpreva, duket sikur e ke hetuar ngjarjen. Vërtet ke bërë hetime?

Bashkudhëtari im ktheu kokën nga dritarja e vagonit. E kishte kthyer disa herë dhe unë po krijoja përshtypjen se i vlerësonte ndijimet pa-more. Në një pellg ndanë trasesë lahej një tufë rosash dhe ai kapsalliti sytë. Pastaj pellgu mbaroi, por m'u duk se ai vazhdoi të mendonte për rosat, dhe të mendonte si për ca krijesa që s'dihej kujt i përkisnin më shumë: ujit apo tokës. Kur mbaroi rreshti i plepave, në të majtë u duk toka e rrafshtë dhe andej ajri ishte i bollshëm. Ai nuk kapsalliti më sytë. Ndoshta ia kishte platur vështrimin fusha, me atë thellësinë ndjellëse dhe intime të qetësisë së saj. Edhe vetë sikur u bë më intim, duke m'u drejtuar me «ti».

Pra, përmende hetime?, pyeti. E dija se do të ma bëje këtë pyetje. Kushdo në vend tënd do ta bënte. Kur ndodh një vrasje, jemi mësuar të kërkojmë fajin e individit. Prandaj dhe thirret hetuesi, që të vërë gishtin. Po unë jam Baltazari, babai im binte kushëri i largët, nga e ëma, me doktor Zhavellon. Mos më merr për tjetër njeri? Dikur kam qenë trajner futbollit dhe me ekipin tim jemi ngjitur një vit deri në vendin e gjashtë në spartakiadë.

Papritur, si ta kishte ngacmuar një shkak më tepër, u zgjat dhe mori çantën e dorës në skarën sipër ndenjësve.

Hetime u bënë, por i bëri tjetërkush. Unë u thirra vetëm për të dëshmuar, kaq. Dosja u mbyll, s'kishte kush të dilte para gjykatësit për t'u gjykuar. Për atë që kishte ndodhur, na duhej që secili të gjykonte vetveten. I gjithë fshati. Sidomos unë... E di ti ç'do të thotë të jesh zgjedhur *shoqërues i dhëndrit?! Nuk e di. Se mos vetëm ti nuk e di.*

Baltazari bëri të hapte çantën, po gishtërinjtë iu mpinë në tokëzat e kapakut. Gjatë kësaj vonese të pavullnetshme, kapsalliti sytë përsëri, sikur ajo që po matej të thoshte ishte e pamundur të rrokej me pak fjalë, pasi i përkiste vërtet edhe tokës, edhe ujit, edhe ajrit.

Sa gjëra nuk dihen në këtë botë, foli më në fund. Megjithëse, të thuash të drejtën, bota nuk është dhe aq e madhe. Njeriu është i madh. Dhe njeriu është i madh se, mes njerëzish të ngjashëm, është i pangjashëm. Ajo që ndodh me të dhe që duket e ngjashme me çfarë i ka ndodhur një tjetri, është vetëm një shajni. Të lutem, mundo-

hu të vësh në hesap qoftë edhe këtë hollësi: ai Kristo Kubati që u vra, kishte një zakon të habitshëm: një zot e di përse e kruante fytyrën gjithnjë dhe përse lëkura i rripej përreth mollëzave. Ti ke dëgjuar për gjarprin që e lëshon lëkurën e vjetër në pranverë: po edhe ai ashtu dukej, sikur kishte disa shtresa dhe gjithnjë ngutej për t'i nxjerrë fytyrës lëkurën që i duhej. Atë natë që vdiq, ka qenë më ngacmues se kurrë.

Tashmë Baltazari e kishte hapur çantën. Lëvizja e dorës së tij po bëhej e vrullshme dhe, ndërsa prisja të nxirrte ndonjë atllas të botës ose ndonjë fotografi të Kristos, ai nxori një libër.

E ke lexuar besoj, tha pa e vënë në dyshim. Unë pardje e bleva në Vlorë. Mbarova shërbimin, u mbylla në hotel dhe e lexova gjithë natën. E nisa nga fundi, sepse në fund të pasqyrës së lëndës gjeta titullin: «Kronikë e një vdekjeje të paralajmëruar». Po, lexoja e mendoja me bindje se bota është me të vërtetë e vogël dhe njeriu është me të vërtetë i madh. Ashtu si natyra, njeriu nuk përsërit. E çuditshme, apo jo?

Nuk e mora për pyetje që kërkonte përgjigje, por edhe diç më pengoi që ta merrja si të tillë. Dhe ai, duke u përgjigjur po vetë, e mblo-
dhi tërë lëmshin në një pikë:

Është e çuditshme, sepse ajo vdekje për të cilën bën fjalë ky libër u paralajmërua shumë herë, madje deri dhe pak çaste para se të bëhej vrasja, e megjithatë krimi u krye. Santiago Navrari u vra, binjakët Vikario pranuan se e kishin vrarë me paramendim, dolën në gjyq dhe u dënuan aq sa u dënuan. Të më falësh që po hyj në atë zonë rreptësie, ku i lejohet të hyjë vetëm

shkrimtarit. Por unë kam bindjen time. Po të mundte të ndodhte edhe një herë ajo që ndodhi, Santiago Nasari nuk do të vritej. Ai nuk do të vritej, sepse Anhela Vikarioja nuk do të mundte të gënjente për herë të dytë. Nuk do të vritej, sepse nga të gjithë ata njerëz, që e dinin se krimi do të kryhej, do të dilte të paktën njëri që ta lajmëronte në kohë Santiago Nasarin, duke provuar kështu se *fati vetëm një herë mund të na bëjë të padukshëm*. Më në fund, ai nuk do të vritej, sepse vetë vëllezërit Vikario nuk do të ishin në gjendje ta ribënin vrasjen.

Në rastin e Çondës asnjë paralajmërim nuk pati dhe askush nuk mund të thotë se ditën e dasmës kapi ndonjë shenjë të keqe. Denoncimi, përpara se të ndodhnin vrasjet, ishte i pamundur. Megjithatë, qind herë po të mund të rindodhte ngjarja, qind herë do të përfundonte me gjak. Gjaku po, ishte paralajmëruar. Por hajde kapi ato paralajmërimet që jepen, për shembull, qind vjet më parë!... A të mbushet mendja se ajo që kishte ndodhur është krejt e papërsëritshme dhe ia vlen të ta tregoj?

Ja dhe një hollësi tjetër, shtoi duke nënqeshur, por tani kundër meje dhe në të mirë të ngjashmërisë. Më duket se ngjarjet e «Kronikës» zhvillohen në Karaibe. Për t'u çuditur, fati e kishte sjellë që edhe ai zavalli ynë, doktor Zhavelloja, të kishte qenë përtej oqeanit, por në Indi. Kur u kthye prej andej, solli gjithi-gjithë një këndes plaçka: një hamak, një ventilator, dy-tri erashka, ca vegla mjekësie dhe stringëla të tjera panairi. E vure në hesap këtë rastësi?

Kishim për të udhëtuar nja gjashtë orë të

mira bashkë dhe ajo që vura më tepër në hesap ishte koha. Po ta ndërprisja me gjithfarë përgjigjesh e me gjithfarë pyetjesh që më ngjallte kreshëria e parë, koha s'do të mjaftonte. Më erdhi në ndihmë edhe instinkti i Shternit: njerëzit duhen lënë të tregojnë ashtu si dinë.¹⁾

1) Në romanin e tij «Tristram Shandy» Shterni nuk i përmbahet as kronologjisë së kapitujve. Për shembull, kapitulli i 297 e i 298 gjenden pas kapitullit të 304-t. Për këtë Shterni shprehet kështu: «Dëshiroj vetëm që kjo të jetë mësim për botën që t'i lërë njerëzit t'i rrëfejnë tregimet e veta sipas dëshirës së tyre.» (Shënimet janë të redaktorit).

~~Qytet~~

Pjesa e parë

Shoqëruesi i dhëndrit mbahet mend. Edhe ai i mban mend të gjitha. Unë mbaj mend gjithçka që ndodhi në atë dasmë. Fshati mban mend gjithçka që ka ndodhur nëpër dasma.

Atë mëngjes më ngriti nga dysheku flakërima e agut. M'u duk se në dritare kishin vënë perde të kuqërremtë dhe m'u kujtua *qyleri*, siç i thoshim ne dhomës së dhëndrit. Dhomën e dhëndrit e kisha parë për herë të fundit të hënën dhe, pastaj, nuk kisha vajtur më në shtëpinë e doktor Zhavellos, i cili martonte të birin. Duhej të prisja ditën e caktuar. Atë ditë më zgjoi flakërima e agut dhe, kur dola në kopsht, besova se isha ngritur nga dysheku me cigare të ndezur. Ishte hera e parë që pija duhan esëll.

Matanë gardhit, në kopshtin e tij, rrinte në

stol plaku i Qejvanëve. Qejvan Qejvani më foli pa kthyer kokën:

— Baltazar, e pe togerin?

— Nuk e pashë, — iu përgjigja, duke i dhënë rëndësi pyetjes së tij.

— Këtej kaloi, pra. Kodoshi, kishte nxjerrë në shëtitje gjelin e egër. Unë di se langonjve u bëhet gjimnastika e mëngjesit!

Toger Zhavelloja ishte xhaxhai i dhëndrit, vëlla prej një nëne e një babai me doktor Zhavellon. Ai më kishte bërë një premtim dhe mendova mos kishte kaluar për mua andej.

— I foli kujt? — pyeta Qejvanin.

— I foli gjelit, — tha plaku. — Po më shpëtoj më i foli gjeli atij. S'e di sa u morën vesh njëri me tjetrin.

Bistaku i shelgut që kisha përdredhur në gardh u thye dhe më mbeti në dorë. Plaku ktheu kokën nga unë.

— Kodoshi, — përsëriti.

— E nga ia mbajti toger Zhavelloja? — pyeta.

— S'e pashë as nga erdhi dhe as nga shkoi, — tha Qejvani. — Mua vetëm veshët më kanë mbetur, sy nuk kam më. Po njeriu, edhe duke dëgjuar, mund të shohë. Unë i dëgjova ata të dy që kaluan këtej.

Plaku u ngrit nga stoli dhe u ul në postiqen që ishte shtruar rrëzë plepit. Postiqja ishte e madhe, po vetëm anëve u kishin mbetur ca thekë leshi, pjesa tjetër ishte rrjepur me kohë dhe lëkura ishte holluar aq shumë, sa dukej sikur e kishin kaluar në qostër. Postiqja nuk hiqej nga kopshti që nga pranvera deri në vjeshtë vonë, dhe në fshat thuhej se ajo lëkurë ishte edhe dyshe-

ku i Qejvanit. Sa herë ma kishte dashur puna të ngrihesha shumë herët në mëngjes, plakun në kopsht e kisha gjetur. Megjithatë, nuk besoja se ai edhe flinte aty.

Atë mëngjes unë besova se Qejvani ishte gdhirë në kopsht.

Nxora kutinë dhe piva një cigare tjetër esëll. Plaku nuk pinte duhan. Ai rrinte ndenjtur, me këmbët e kryqosura nën vete dhe kurrizin mbështetur në trungun e plepit.

— Baltazar, — më thirri pas pak, — e hënë është sot?

— E enjte, Qejvan.

E dija mirë që ishte e enjte. Atë mëngjes unë duhej të paraqitesha në shtëpinë ku bëhej dasma. Po nuk mund të shkoja dokurdo. Fshati ende nuk e dinte se cili ishte zgjedhur shoqërues i dhëndrit. Dhe nuk kishte të drejtë ta dinte para castit të caktuar. Secili nga ata që kishte qenë kandidat i mundshëm dinte vetëm kaq: meqë të mbrëmshmen lajmësi nuk kishte trokitur në shtëpinë e tij, ajo çfarë kishte qenë e mundshme mbrëmë, në mëngjes ishte e pamundur. Asnjëri nga ata nuk mund të shkelte i pari në shtëpinë e dhëndrit, ky nder i takonte vetëm të zgjedhurit të tij. Unë isha veshur me petka të mira dhe, që të mos zbulohesha para kohe, nuk kisha dalë në rrugë, po prisja në kopsht.

— E hënë është sot, Baltazar? — thirri edhe një herë plakun.

Unë nuk harxhova frymë t'i jepja më përgjigje. Për atë të gjitha ditët ishin e hënë dhe çdo e hënë ishte një vuajtje. Të hënave kishte njerëz që e kishin parë edhe duke qarë.